

ฉันทวิภาค

ฉันทวิภาค

๑ จะกล่าวถึงลักษณะกลอนฉันทตามวิธีในคัมภีร์วุตโตทัย
กฤษณปุตรจะศึกษาคิดกลอนฉันท ต้องเรียนรู้ให้เข้าใจสระลหุ
แลคณะก่อน ๆ สระแปลว่าคำหนักคำซ้ำ คือสระที่ฆา ออ อา อ
อู ๆ ฤ ฤา เอ แอ โอ โอ โอ เอา เหล่าน สำเนียงหนักแลสำเนียง
ยาวจัดเป็นสระ สรรพมนฤคหิตกำกับอาไศรย คือ อำ อู อึง ก
จัดเป็นสระ อักษรปลายบาทกจัดเป็นสระ ๆ ละหุ แปลว่าเสียง
เบาเสียงเร็ว สระรัตสะเสียงสน คือ อี อี อู อะ ฤ ฤ จัดเป็น
ละหุ สำเนียงภาษาไทย อ้า เอาะ เอะ แอะ กจัดเป็นละหุ มีคาถา
ในวุตโตทัยบังคับไว้ว่า สังโยคาคะทีโฆจะ นิคคะหิตะปะโรจะโย
คะรุวัชโกปะทันโตวา รัสโศญญอมัตตุโกลขุ แปลว่าคำต้น
สังโยค ๑ สระที่ฆะ ๑ ตัวอักษรมนฤคหิตประจำ ๑ อักษร
ปลายบาท ๑ เรียกว่าสระ แลคะรุนนเสียงหนัก สองมาตรามี
ต้นฐานงอดังน อักษรอนนอกจากสระ คือ รัตสะเสียงสน จัด

เป็นละหุสน แลละหุสนนเสียงเบา มาตราเดียวมีต้นฐานตรงดงน
 กุลบุรุษุคะรุละหุแล้ว จึงเรียนให้รู้คะณะต่อไป คะณะแปลว่า
 หมู่ คือรวมคะรุละหุเข้าเป็นหมู่ ๆ กัน เรียกว่าคะณะ แลคะณะ
 นนมี ๘ คะณะ ในคัมภีร์วุตโตทัย มีคาถาบังคะณะดงน
 สัพพัคคามนาทิกะละหุ ภายามัชฌันตะคะคะรุชะสา มัชฌันตะถาระ
 ระเตเตฏฐะ คะณาโคคะรุโลละหุ

แปลความว่า คะณะมี ๘ คะณะ คือ

มะคะณะ	มี	คะรุล้วน	มี
นะคะณะ	มี	ละหุล้วน	มี
กะคะณะ	มี	คะร่อยุดัน	มี
ยะคะณะ	มี	ละหุอยุดัน	มี
ชะคะณะ	มี	คะร่อยุ่ท่ามกลาง	มี
สคะณะ	มี	คะร่อยุ่ข้างท้าย	มี
ระคะณะ	มี	ละหุอยุ่ท่ามกลาง	มี
ตะคะณะ	มี	ละหุอยุ่ที่ลัด	มี

๑๖๕-๑๖๖-๑๖๗-๑๖๘-๑๖๙-๑๗๐-๑๗๑-๑๗๒-๑๗๓-๑๗๔-๑๗๕

ทำมแต่งคำเทียบคณะไว้มทั้งด้ามดขค้ำลยาม
เพื่อจะให้เล่าจาคณะงายดงนี้

ม โม
สัพ พญู ญู

น โน
ล ม น

ก โก
มา ระ ำ

ย โย
มะ ทล ส

อ ำ
ม ำน ทะ

ล ำ
ล คะ ำ

ร ำ
มา ยะ ำ

ด ำ
มา ำ ำ

แบบคณะด้ามดขอย่างนี้

แบบคณะคำไทยใหม่ว่า

ม โหม
เรา กิณ แสง

ต โต
ผล อ้าย กะ

น นาน
ละ เพาะ เจาะ

ย โย
จะ ช้า อยู่

ร รานู
เรา จะ ไกร

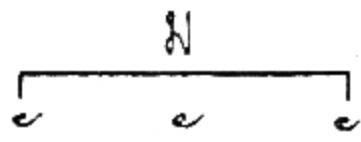
ภ ภาณ
ไผ่ ละ พะ

ล ลาร
หิ ละ ลัง

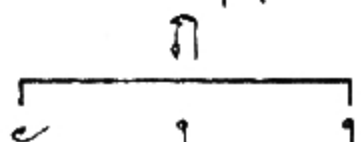
ช ชาย
แฉะ ใ้ เกาะ

โคลงจำคณะ

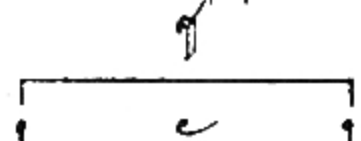
๑ มะณะคะรุอล้วน

ภะณะคะรุอล้วน

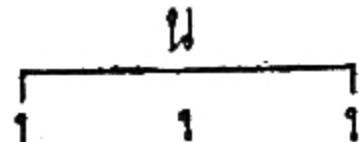
ชะระคะรุอทัน

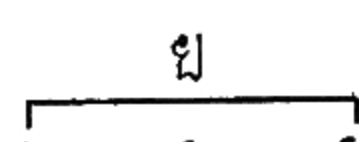
ตะล๊ะคะรุอร่า

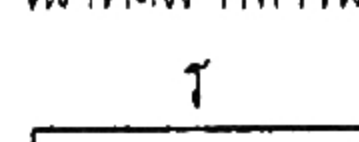
เวียงกัน

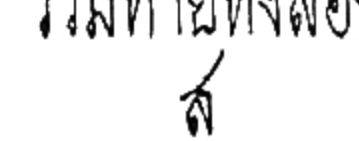
เค็กหน้า

เนาท่อม กลางนา

ร่วมท้ายทั้งสอง

๑ เมื่อกลุบุตรสังเกตรจำคะรุละหุคะณะ ได้แม่นยำ
 ชำนาญแล้ว จึงศึกษาให้รู้ลักษณะฉันทต่าง ๆ ต่อไป แลกลอน
 ฉันทนั้น ในคัมภีร์วาทโตทัย ท่านจัดไว้มากมายหลายประเภท
 คือมาตราพฤติอริยาฉันทพวก ๑ อัมสมะพะฤติพวก ๑
 พฤติพวก ๑ บัฏฐาชาติพวก ๑ ในพวกอริยาฉันทไม่กำหนด
 อักษร กำหนดแต่มาตราคะณะที่ใช้ในอริยาฉันทจำเพาะ ๕ คะณะ
 คือ ภาคะณะ ๑ ชะ คะณะ ๑ สะคะณะ ๑ มะคะณะ ๑ ลตคะรุ

เสีย ๑ คงแต่ ๒ กระ ๑ นะคะณะเพิ่มละหุชั้นเป็น ๕ ละหุ ๑
 เพราะว่าจำเพาะใช้คะณะละ ๕ มาตราอธิบายฉันทมาตราพฤติน
 จะคิดเป็นกลอนภาษาไทย ทำยากคิดยาก ด้วยเป็นของบังคับ
 มาตรา ท่านใช้ชมอยู่แต่ในบาฬีภาษามคธ ในคำไทยนักปราช
 บางพวกท่านก็คิดเล่นบ้าง แต่ความน้อยนัก ได้เห็นอยู่แต่ทกรม
 สมเด็จพระประมานุชิต ท่านทรงไว้เป็นแบบที่ในวัดพระเชตุพน
 มีอยู่หลายบท กุลบุตรจะใคร่รู้ ก็จงไปลอกมาดูเถิด

จบมาตราพฤติ

๐ ในอัมตมะพะฤติ ใช้คะณะคล้ายกับมาตราพฤติ
 ต่างแต่ที่กำหนด บังคับให้เสมอกัน เหมือนกันกับคาถาเท่านั้น

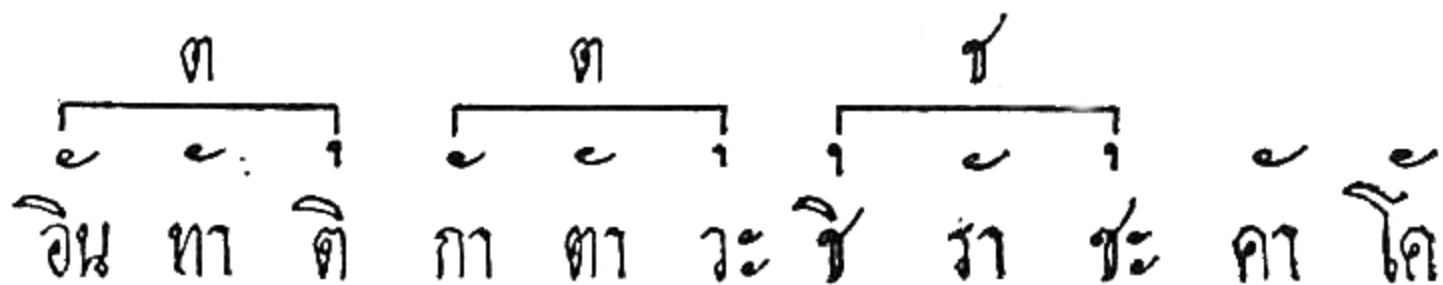
๐ ฉันทวรรณพฤติ กำหนดอักษรตั้งแต่ ๖ อักษรเป็น
 บาท ๑ สิบบาทเป็นคาถา ๑ ทวชนไปตามลำดับจนถึง ๒๑ อักษร
 เป็นบาทบังคับคะณะแลคะรุละหุ เสมอกันทั้ง ๕ บาท ไม่แปลกกัน
 ใช้คะณะ ๘ ตามที่แจกไว้ในข้างต้น วรรณพฤติน มชอนฉันท
 ตามหมวดอักษรตั้งแต่ ๖ อักษรขึ้นไปจนถึง ๒๑ อักษร แต่ละ
 หมวด ๆ มชอนฉันทเป็นอันมาก ถ้ากุลบุตรจะใคร่รู้ ให้กว้างขวาง
 ก็จงศึกษาในคัมภีร์วุตโตทัยเทอญ ท่านนักปราชบุราณแต่ก่อน
 ท่านได้ตรวจตราเลือกสรรแล้ว ท่านจึงเลือกคัดเอาแต่ฉันทซึ่งมี
 คะรุมาก แลมีคะณะสัมพันธ์ไพเราะเรียบเรียง พอจะคิดง่ายแต่ง

ง่ายในภาษาไทย มาตั้งไว้เป็นแบบในจีนตามะณี คำพูดภาษาไทยนั้น มีละหุ่ยยคำ กระจุกมาก เพราะฉนั้นผู้จะแต่งกลอนฉันทต้องเป็นผู้รู้ มากรู้จักพากยภาษาต่าง ๆ คือมะคะพะพากยเป็นต้น จะไดยกเยของหาคำให้ตองกับคะณะแลคะรุดะหตามบังคับฉันท

๑ แลบทฉันทททานคตเอามาใช้เป็นแบบนั้น คือ อินทวะชระฉันท ๑ โตฎกฉันท ๑ วะสันตติลกฉันท ๑ มาลินฉันท ๑ สัททูลละวิกพิตฉันท ๑ สัททะราฉันท ๑ หกอย่าง เทาน โดยมาก ๆ

๑ อินทวะชระฉันทบาทหนึ่ง ๑๑ อักษร มีตะคะณะ ๒ ชะคะณะ ๑ คะรูปลายบาท ๒ เหมือนกันทั้ง ๕ บาท เป็นคาถา ๑ ตัวแบบบทบังคับฉันท

อินทาทิกาทาวะชระคาโค ฯ แยกคะณะดังนี้

๑ อินทวะชระฉันท ฉานำ ๑๑ ถ้าแต่งเป็นคำมคธ บาทหนึ่ง ๑๑ อักษร คงที่ไม่ต้องแยกย้าย ถ้าจะคิดเป็นคำไทย บาท ๑ แบ่งเป็น ๒ กลอน ๆ ต้น ๕ คำ กลอนปลาย ๖ คำ สอง กลอนเป็นบาท ๑ สบาทเป็นบท ๑ มีสมผัสทรบกลอน คือ

ปลายกลอน ๓ รับปลายกลอน ๒ ปลายกลอน ๔ สูงกลอน ๕
 เป็นกลอนชน ไม่ต้องรับกับบทใด ปลายกลอน ๒ รับปลาย
 กลอน ๔ ๗ จะแต่งไปสักเท่าใด ที่รับสัมผัสเป็นอย่างนั้นเสมอไป
 นักปราชแต่เบารานท่านผู้กล้านำไว้ เพื่อให้กุกุบุตรเล่าจำเป็น
 แบบดงน ๗

๐๐ กฤษดาญชะลินอม	ศิระกราบสุเบญจางค์
แห่งบาทสุบาทางค์	บทรัชเจษฎา ๗
๐ แห่งองค์พระชัตติโย	รสনারถนาถา
ปิ่นเกล้าอยุธยา	บุริรมยกรุงไกร ๗
๐ เป็นที่พานักนิจ	ชะคะลัตวสบไสมย
พระเดชภูวไนย	วรเกียรติโอฬาร ๗
๐ ของท่านถูกถ้วนคณะ	แลคะรุละหุไม่เคลดอนคดาศ
ควรจะเล่าจำไว้เป็นแบบได้จริง ๗	
๐ สำนักคนชนหลัง	ลิดชฌดงน ๗
๐๐ ในกรุงสยามเทพ	ยะมหานครศรี
นามเพิ่มพระบริ	อมรวัตนโกสินทร
ผาศูกสนุกนเทียบ	สุทศนเทพธานี
คือเวียงพระวชิริน	ทรวงอมสุราไลย ๗
๐ แบบอินทวชิระฉันท	ลำนนำ ๑๑ จบเท่านั้น ๗

๑ เลาเลิศเหตุหากแสรัง เสดกสรร

อินทวะชิริฉันท์	เช่นนี้
ลำนำนับโดยวรรณ	สืบเอ็ด
โดยแบบเบารานช	เข็ดอ้างออกเสดง

๑ อูเปนทวะชิริฉันท์ ลำน่า ๑๑ คคล้ายกับอินทวะชิริ
ต่างแต่คะณะต้น เป็นชะคะณะต้วบทแบบดงน ฯ

๑ อูปาทิกาสาวะ ชะตาชะคาโค แยกคะณะดงน

๑	๓	๑			
┌───┐		┌───┐		┌───┐	
อ	ปา	ทิ	กา	ลา	วะ
ชะ	ตา	ชะ	คา	โค	

ฉันทนกกแต่งเป็นกลอนคำไทยได้ ด้วยมีคะรุมาก ฯ

๑ ไตฎกะฉันท์ ๑๒ อักษร เป็นบาท & บาทเป็นคาถา
มีตะคะณะรวมกัน & คะณะ ต้วบทแบบดงน อธิระไตฎกะมะม
พุธิเสหิมิตัง แยกคะณะดงน

๑	๑	๑			
┌───┐		┌───┐		┌───┐	
อิ	ระ	ไต	ชะ	กะ	มัม
พุ	ธิ	เส			

๑		
┌───┐		
หิ	มิ	ติ

มีตะคะณะ ทั้ง ๕

๐ กำหนดทรมัสมัค ปลายกลอนต้น ไม่ต้องมัสมัค
 กับบทใด ปลายกลอนที่ ๓ รั่มมัสมัคปลายกลอนที่ ๒ กลอน
 ที่ ๔ ส่ง กลอนที่ ๕ เป็นกลอนชนปลายกลอนที่ ๖ รั่มปลาย
 กลอนที่ ๔ ฯ

๐ จะทำสักเท่าใด ที่มัสมัคร้อยกันไปอย่างนี้รำไป
 กลอนเทียบของโบราณ ท่านวางไว้เป็นแบบดงน ฯ

๐ ปางเสด็จประพาศวะนะวะนาคคี ศึกษินทระโจษจรร
 พฤษภาวะลวิระพร ฤประดับประดาชเตย
 ช่อช้อยระเบียบกละประกิต นุประกอบประดับเขียน
 บานแบ่งสุมาลยะนุระเมียน นุประนมประนังถวาย
 ไบบัญการการกลประดับ แลชรเออชรอุมหมาย
 คอเสวตฉัตรบวรราช รัตนกังกาบงสุริย ฯ

๐ กุลบุตรจงเล่าจำไว้เป็นแบบแล้ว จงคิดทำเทียบ
 ให้ชำนาญ เทอญ ฯ

๐ ลำน่าสืบสืบสร้าง	สาธก
โดยแบบเบารานยก	เยียงไว้
วะสันตะคิลก	งามเลิศ นนา
เชิญปราชคิดเทียบให้	ถูกต้องตามขบวน

สร้อยส่ง ถึงจะคิดสักเท่าใดทสมมศกรอยกนดงนเสมอไป ดูจ
แบบเขารากทานวางไว้ดงน ฯ

๑๕ เบื้องบนในระนะเวศระนาตรนุไพร

แถวธารนา

ไหลระริน ฯ

๑๖ นานามัจฉะกรายครายนุจรถวิล

แตกสาครแลสิน

ธุนอง ฯ

๑๗ กุงกม้งกรกรกฏกมแลกมพิลก็ปอง

แผงฟาดเฉนยนนอง

ฉะฉาน ฯ

๑๘ ฉันทนดาเนนกลอนต้น ๑๒

กลอนที่สอง ๕

เศศสร้อยทงทาย ๒ ครอบลำน้า ๑๙ จบสัททูลละวิกกพิตะฉันท ฯ

๑ สัททูลวิกพิตะนี้

นามฉันท

ตามระเบียบแบบบรรพ์

บอกไว้

สืบเก้ออักษรบัน

เป็นบาท หนึ่งนา

แม่แต่งกลอนไทยไว้

เช่นเบื้องแบบครู

๒ สัทธารฉันท ๒๑ อักษร

เป็นบาทหนึ่ง ๕ บาท

เป็นคาถา ๑ กำหนด ๗ คณะประชุมกัน คือ มะคณะ ๑

ระคณะ ๑ ภาคณะ ๑ นะคณะ ๑ ยะคณะ ๓ เรียงกันไป

พระยาสรุณทรโวหาร

แลมียะตตกไนท์ตามแบบบทบังคับ ในวุดโตทัยตั้งน มารภานโย
 โยตระเยยตติ มุนิยะตยุดา สัททะวากิตติตายัง ยะตตกท ๗
 แยกคณะตงน

ม ร ฎ ย ย ย
 มร ภาน โย โย ตระ เย ยต ตติ มุ นิ ยะ ตติ ยุ ตา สัท ทะ วา กิต ตติ ตา ฌ

๑ สัททะวาคณทั้น ถ้าแต่งในคำมคธกเป็นลำนำ ๒๑
 อักษรตรง ๆ ถ้าแต่งในคำไทยจะว่า ๒๑ อักษรไม่ได้ ต้องว่า ๒๑
 คำ แลบาทหนึ่งแบ่งเป็น ๓ กลอน กลอน ๗ คำ กำหนดสัมผัส
 ปลายกลอนที่ ๒ รับปลายกลอนตั้นที่ ๓ กลอน ๓ รับปลาย
 กลอน ๒ ปลายกลอน ๓ สั่ง แลวตงชนใหม่เป็นกลอนที่ ๔
 ปลายกลอนที่ ๔ รับปลายกลอนสั่ง ปลายกลอนที่ ๕ แลท ๓
 ในกลอนที่ ๖ รับปลายกลอนที่ ๔ ปลายกลอนที่ ๖ สั่ง จะแต่ง
 สักเท่าใด ทสมผัสครอยกันอย่างนเสมอไป ตามแบบกลอน
 บุราณท่านวางไว้ตงน ๆ

๒๑ โกลมลเดียรดาษนทธาร ปทุมกุสุมบาน
 งามตระการ ปานประดับดา ๆ
 ๑ บัวเผอนลนจงอนเภา วิวิธวิจิตรมา
 รุตราพาก หอมขจร ๆ

๑ เฟื่องฟุ้งเสาวคนธ์เกสร ฝกคณภมร
 บินประเดียงอร ะหวชม ฯ

๑ เกลือกกลวกลืนสโรชรระงม คละนะระสะนุณม
 มวมะทะกลม ณะฉาเซย ฯ

๑ สัทราบอกชอช ะงฉนั้ท
 เอกพิศอกัษรบัน บาทเบอง
 พร้อมแบบระเบียบสรร สวนสอบ ไ้วนา
 สัมผัสจัดแยบเยอง แยกถ้วนควรจำ

๑ แบบฉนั้ทเห็นในแบบเบาราน ท่านคัตมาจัดไว้
 ฉนทวษระฉนั้ทล้านา ๑๑ ไตฎกะฉนั้ทล้านา ๑๒ ะฉนั้ท
 คิลกะฉนั้ทล้านา ๑๔ มาฉนั้ทล้านา ๑๕ สัททลละวักพิตะฉนั้ท
 ล้านา ๑๘ สัททะราฉนั้ทล้านา ๒๑ ท่านจัดไว้ดังทแจกมาท่าน
 ถ้ากุดบุตรอยากรู้ให้กว้างขวาง ก็จงศึกษาคัมภีรวุตโตทัย
 นนเทอญ จบัลक्षणฉนั้ทท่าน ฯ

๑ จบัลक्षणฉ ะงฉนั้ท
 ำแบบระเบียบบร จบัแจ้ง
 พอเพียงจะนำบัญ ญาเด็ก ใต้เฮย
 เพียรพากหากจัดแกล้ง กลั่นให้อย่างเห็น

๑) แต่จะว่าในลักษณะภาพต่อไป คำกลอนอย่างหนึ่ง
 มีลำนาคลายกับฉันท แต่ไม่กำหนดครุฑ กำหนดแต่สัมผัส
 กลอนพดกนเท่านั้น ท่านเรียกว่าภาพเพราะชกมาแต่คัมภีร์
 ภาพสาระวิลาสินี แลลักษณะภาพในคัมภีร์นกกมมาก หลาย
 อย่างหลายลำนำนักปราชแต่โบราณท่านเลือกค้ดมาใช้ แต่
 ภาพทไฟเพราะ แลแต่งง่ายในคำไทย ซึ่งใช้อยู่ชุกชุมนั้น คือ
 ภาพยานลำนำนาน ๑๑ ภาพขบ้งลำนำนาน ๑๒ ภาพสร้างคณาง ๒๗
 ใช้แทรกแทรกปะปนกับคำฉันทบ้าง ใช้คละกับคำโคลง เรียกว่า
 ภาพห่อโคลงบ้าง ใช้แต่ลำพังภาพเป็นหนังสือส่วนตัวท่านเองบ้าง
 มีอยู่โดยชุก ภาพยานลำนำนาน ๑๑ นั้น ท่านชกเอากลอนในมัทรี
 คำหลวงมาวางไว้เป็นแบบ ในจินตามณดงน ๗

๑) ครนเซากหวเซา ชายป่าเต้าไปตามชาย

ลูกไม้จิงครนงาย จำงายราชอดย่น ๗

๑) เป็นโตจิงมาค้ำ อยู่จรหล้าตอกกลางคิน

เห็นกุนโหดหน มาตุแคลนนเพื่อโต ๗

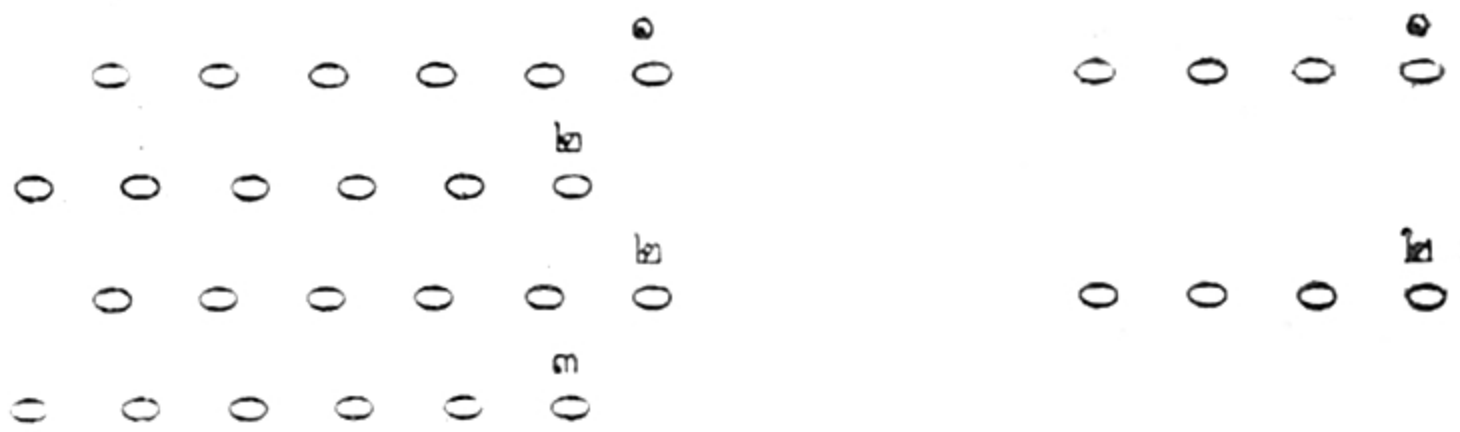
๑) ที่ ๓ กลอน ๒ ธิบปลายกลอนต้น ปลายกลอน ๒

ส่ง ปลายกลอน ๓ ธิบสัมผัสส่งกลอน ๒ ที่ ๒ ฤาที่ ๓ กลอน ๔

ธิบปลายกลอน ๓ ธิบสัมผัสตั้งนเสมอไป ๗

๑ นาสาจรตวิมลระปราง ตฤบรศกระแจะจันท์
ยวคามกมลฤตกระสัน ประสบสมสวาดถวิล ฯ

๑ ภาพยงบังลำน้า ๑๖ ไม่มีครูลหุ กำหนดแต่กลอน
พัดกัน ดำเนินกลอนต้น ๖ กลอนกลาง ๕ กลอนปลาย ๖
ปลายกลอนกลาง รับปลายกลอนต้น ปลายกลอนปลายส่ง
แล้วตงชนใหม่ ปลายกลอนรับ ปลายกลอนส่ง ร้อยสัมพันธ์กันไป
อย่างเดียวกัน

ตัวบทแบบโบราณท่านแต่งไว้ดังนี้ ฯ

๑๖ ชมสัตวคณาโจษจล
อเนกมฤคเคียง ฯ

มฤคาอนนต

๑ พยคชาพยัคชรายเรียง
กตอมครหมครมคราง ฯ

ชมคู่ห่มเมียง

๑ หัษดินกรินทรฉวตฉวาง
แลบ้างจรวดชมกัน ฯ

ตระเตรนแล่นพลาจ

๑ ละมั่งระมาตผาดผัน
แลลูกถนนอยแล่นแนม ฯ

เคลาคูกคลดอพน

- ๑ กษัตริย์ไตรตมาแกม เพราะพรรณมาแปม
กปนด้วยโคถึกเถลิง ฯ
- ๑ สิ้นห่มเหม่นรานเรียง ว่างเดี่ยวดองเชิง
กระต่ายกระแตแจจน ฯ
- ๑ สบสัควานาเนกอนนต์ ในพื้นอารญ
อรัญญิกาทาไศรย ฯ
- ๑ กภาพ ๑๖ เป็นสองอย่างดำเนินกลอนตรง ๆ ไม่มี
กลอักษรตรงเช่นบทความมานอย่าง ๑ ชนตกลอนตั้งแต่บท ๒
ไปมีอักษรซาเกี่ยวปลายกลอนหลัง สองคำสามคำเสมอไป
ทุกกลอน ท่านเรียกชื่อว่า ฉันทบ้านาคบริพณนอย่าง ๑
บทแบบเบาราดงน ฯ
- ๑ ปางพระสาสดาจอมไตร เสด็จประดิษฐานใน
ดุสิตมิ่งแมนสวรรค์ ฯ
- ๑ แม่นลวสดีสมบัตอนนต์ อเนกแจจัน
พิพิธโกไศสรย ฯ
- ๑ โภโคสวรยามากมุด มากมายเพิ่มพุด
อนนต์เนองบริหาร ฯ
- ๑ บริโภคประดับนฤมาด นฤมดแกมกาญจน์
บัทธมเพริตพรายพรรณ ฯ

๑ ซึ่งเสด็จตามไนย

ในวตโศทัย	คะณะสำแดง
ยัตตยัตติ	สัญญากรแกลง
กำหนดอย่าแกลง	นิพนธ์ฉันทา ฯ

๑ ถวายด้วยประวิพทอ

ปราโมทย์มานัส	รัตริ่งปรีดา
ดอองอูล	พระบาทภวนา
ยกนารทมหา	คณาปราการ ฯ

กลอนกาพย์อย่างหนึ่งดำเนินกลอน ๔ คล้ายกับลำนำ ๒๘ แต่เป็น ๘ กลอน ลำนำ ๓๖ ทรับสมผัสกมตกัน ท่านเรียก ว่า **กาพย์ขับไม้** ต้องมีโคลงกำกับด้วยตามแบบเบาราดังนี้ ฯ

๑ พระเกียรติรุ่งพุ่งเฟื่อง	ภาษา
ทั่วถ้วนทุกทิศา	นอบน้อม

ทรงนามพระเอกา	ทศรถ
---------------	------

กระษัตริย์มาชนพร้อม	บ่เว้นสักคน
---------------------	-------------

๑ จักแสดงพระเดช องค์ไทยนฤเบศร ปันเกล้ากรุงศรี
ผ่านเทพอัยทอทยา เรื่องพระเดชา ทวทองธรรณิ อันตรายไฟ
บ่อาจรวา ด้วยพระสมภาร ฯ

๑ ท่านได้ไปปราบ เกรงพระอนภาพ ถ้วนทุกทิศาน
ท้าวราชันค์เรศ ประจันตประเทศ บ่เคยบันดาล ถวายสุวรรณ
มาลัย ราชบรรณาการ มากราบถวายเมื่อง ฯ

- ๑ มาตนดงไกรสร กายย
- ๒ มาทนงดงคร สหราช โคลง
- ๓ สหสหราชอาจสงคราม กายย
- ๔ สหศกษกอาจให้ ปราบด้วยชำนาญ โคลง
- ๕ กายยห่อโคลง ต้องแต่งสลบกันอย่างน ด้วยจะ

ให้ต้องกับบท ขับร้องตามทำนองเพลงแต่โบราณ ฯ

๑ อนึ่งในจินตามณี มีแบบฉันทลักษณ์อย่างหนึ่ง ท่านเรียกว่า ฉันทฉลุโลง จะมีแบบบังคับกลอนอักษร สัมผัสอย่างไร ไม่ทราบแน่ แต่เห็นคล้ายกับโคลงต้นบ้าง โคลงสุภาพบ้าง ท่านจำแนกไว้ต่าง ๆ คือสังหะกะตักากามศัพท์ฉันท พยัมฉันท มณฑกฉันท นาคบริพณฉันท มฤคฉันท มณรัตนฉันท ฉันทจักร ประทุมฉันท ภูมราฉันท รัตนมาลาฉันท ไตรฎกะฉันท ไตรฎกตลกฉันท วิเชียรตลกฉันท

สังหะกะตักากาม

- ๑ อะคาอะคาชเกอ กลเกี่ยว
- เรียมไฟกลินเฝือเกลียว สวาศไว้
- ธาตายอกใจเฉลียว เฉลาแม่
- ยังบ้านน้องไท เลิศแล่เลงสรับ

๑ ๒ ๓ ๔ ๕
นาคบรรพณฉันท

๑	แม้น้อยค้อยน	ชายวาง
	สไบรแทนองค์บาง	แย่งเกล้า
	เปลวเอวอรรองคราง	แนวนาพิด
	ไตรโลกยน์น่องหน้า	หน่อท้าวเป็นจอม

๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
พยมฉันทลันโลง

๑	ทรนุก	ใต้ต้องบาท	บัวจันทร
	ทรล้า	เมื่อไปพื่น	พาดหน้า
	ทรนง	ว่าจอมขวัญ	รักพี
	ทรโล	ใต้ต้องเจ้า	โทษนั้นเรียมขอ

๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕
มฤคฉันทสังวาส

๑	มือซ้ายพระเจ้าย่อ	มูถิงคี่
	จับแทนเทียรยงยง	เสยเรย
	มือขวาพระเจ้าจับ	มรพาด
	สามแผ่นพระเจ้าหเรย	บ่าบวง

ปทุมฉันทเอาไว้แก้ทำนุกกลอนลิลิต

ภุมราฉันท นราศ

๑	พิหัยบเข้าถล้าว่า	จะกิน
	ชลเนตรไหลหลามริน	บ่อเออน
	ตายสยบขาดใจหิน	หายสวาศ
	เรียมล้าภูกน่องเยอน	ค้อยค้อยคนมา

รัตนมาลาฉันท ไวก่ทำนุกกาพย

ฉันทจักร ไวก่โคลงจักรประทวน

มณรัตนฉันท ไวก่ราศสมเด็จศราคะณะ

๑	นางน่องเย่ยวงเข้า	มีผล
	รวงเร่งสุกกามโอน	อ่อนน้อม
	อย่าถกถกเกองกล	เข้าลิบ
	ฉันไตจักเยอนค้อม	ธารรวง

๑	รักผิวเสมอชพน้อง	นงพงา
	เราแจกเพี้ยยดวงาม	ชนช้อย
	ตนชายแจกพฤกษา	ล้ามาศ
	เป็นพ้านกันขวัญสร้อย	อาไศรย

๑ ส่วนล้าวิลาศไม้	งามพอง
ดวงเก่าโรยไปดวง	ใหม่เต้า
เฉกหญิงบคงตรง	ผัวอย่า
เมียหนึ่งไปแสวงหน้า	หนุ่มแทน

ฉันทันโลงกลอนคน

๑ บทฉันทันเหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่ได้ศึกษา ไม่ทราบแน่
 ว่าบังคับอย่างไร เห็นเป็นของโบราณก็นำมาได้ กุลบุตรจะใคร่
 ศึกษาค้นหาครูเรียนเทศน์ ๖

๑ จมเสرجเข็บจเบ่อง	แบบฉันทัน
อิกกาพยกปลางบรรพ์	บอกษ
พอนำแนะจูงบุญ	ญาเด็ก ได้นำ
ใครถ่องทางเท่านั้น	นับผู้เมธา